

STUDIILE DOCTORALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL POLITICILOR EUROPENE

Valeriu Canțer, Ion Holban, Gheorghe Cuciureanu

Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare al Republicii Moldova

Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale

Institutul de Inginerie Electronică și Nanotehnologii „D. Ghițu”

ion.holban@cnaa.gov.md

Abstract: Sunt abordate unele aspecte ale studiilor doctorale din Republica Moldova, având în vedere necesitatea pregătirii unor cadre științifice înalt calificate și a unor competențe noi în contextul edificării societății bazate pe cunoaștere. Subiectul este tratat prin prisma politicilor europene în domeniul doctoratului în contextul creării Spațiului European de Cercetare și a Spațiului European al Învățământului Superior și conexiunii acestor spații, bunelor practici în domeniul dat ale statelor Uniunii Europene, în special ce țin de dezvoltarea școlilor doctorale, reieșind din obiectivele politicii de aliniere a Republicii Moldova la principiile enunțate în documentele de politici europene în domeniul de referință și ținând cont de aderarea Țării la Procesul de la Bologna și asocierea la Programul Cadru 7 al UE.

Introducere

O țară poate să prospere numai în cazul că dispune de o știință bine dezvoltată, asigurată de un flux permanent de cadre științifice. Pentru aceasta e necesar ca în țară să existe un sistem performant de pregătire a cadrelor științifice prin doctorat și postdoctorat, iar învățământul de toate rangurile să urmeze știința la distanță mică, să fie flexibil, să se adapteze rapid la noile cunoștințe achiziționate de știință, să se reformeze în funcție de aceste achiziții, să pregătească la timp noile competențe solicitate de societate. În acest aspect este utilă experiența statelor Uniunii Europene, care deja au tradiții în edificarea unor societăți bazate pe cunoștințe și periodic revin la analiza situației din domeniu. În acest context, ne-am propus să vedem cum se aliază Republica Moldova la politicile comunitare, analizând unele aspecte ale organizării studiilor doctorale.

Materiale și metode

Studiul se bazează pe analiza documentelor de politici ale Comisiei Europene și a rapoartelor ce țin de implementarea principiilor doctoratului inovativ, a surselor bibliografice și a datelor statistice ale EUROSTAT, EUA, BNS și CNAA, pe compararea unor indicatori statistici ce țin de doctorat în Republica Moldova, obținute în procesul de monitorizare, cu datele echivalente din țările UE.

Rezultate și discuții

Politicile europene. Recomandările elaborate de către Asociația Europeană a Universităților (EUA) referitor la studiile doctorale reprezintă în sine o sinteză și o viziune consensuală, unitară asupra doctoratului, intitulată: un obiectiv, rute diferite, cadru comun, însoțită de 10 recomandări, numite și Principiile de la Salzburg, după denumirea orașului unde reprezentanții UE au formulat aceste principii: 1. Componenta cheie a doctoratului este cunoașterea prin cercetare originală; 2. Programele de studiu și pregătirea doctorală trebuie să fie parte integrantă a politicilor și strategiilor instituționale; 3. Importanța asigurării unei diversități de forme de pregătire doctorală;

4. Doctorandul este considerat cercetător la început de carieră, cu drepturi și responsabilități comensurabile; 5. Recunoașterea rolului crucial al supervizării și evaluării în procesul de asigurare a calității studiilor; 6. Necesitatea de a atinge anumite mase critice în studiile doctorale și de a folosi în acest scop experiențele bune (tip școală doctorală) testate în diferite locuri; 7. Durata potrivită a studiilor: 3-4 ani; 8. Promovarea de structuri inovatoare pentru a veni în întâmpinarea nevoii de interdisciplinaritate și de oferire de abilități transferabile; 9. Creșterea mobilității internaționale, interdisciplinare și intersectoriale; 10. Recunoașterea nevoii de finanțare adecvată și sustenabilă [1].

Ulterior EUA a venit cu recomandările Salzburg II, care confirmă validitatea celor 10 principii și le dezvoltă în 3 direcții: 1. Natura specifică a studiilor de doctorat; 2. Factorii care determină succesul programelor de doctorat (cum ar fi recrutarea, admiterea și statutul doctoranzilor, organizarea supervizării), practicile acumulate; 3. Principalele obstacole și problemele aferente educației doctorale [2]. În Raportul Comisiei Europene din 27 iunie 2011 se dau următoarele recomandări privind studiile de doctorat: să fie asigurate masele critice după toți parametrii principali; să se includă în programele de studiu formarea competențelor transferabile; să se respecte principiile Cartei Europene a Cercetătorului și a Codului respectiv; să dea doctoranzilor cunoștințe și capacități de a depăși hotarele disciplinelor științifice în vederea utilizării unor idei și metode noi; să încurajeze doctoranzii să efectueze o parte din cercetări în centre științifice performante din străinătate; să încurajeze doctoranzii ca o parte din timpul destinat studiilor să-l consacre obținerii unor deprinderi de lucru în întreprinderile industriale sau în alte sectoare relevante ale economiei (publice sau private) [3].

Studiile doctorale din Republica Moldova se caracterizează, în primul rând, printr-un număr redus de doctoranzi, raportat la numărul populației (6,2 la 100 000 de locuitori, în timp ce acest indice este, de exemplu, pentru Portugalia - 50,2, Elveția - 43, Germania -30,5,

Federația Rusă - 24,1) și un număr mic de persoane care absolvesc studiile cu susținerea tezelor de doctorat, în comparație cu indicatorii similari din țările europene [4]. În Republica Moldova (țară cu o populație de 3 563 800 de locuitori) sunt abilitate ca instituții organizatoare de doctorat (IOD) 49 de instituții de învățământ superior și de cercetare, care pregătesc anual în mediu 190 de doctori și doctori habilitați (aceiași indici, de exemplu, sunt: pentru Elveția - 12 IOD și anual susțin tezele de doctorat 3381 persoane, pentru Germania - 97 IOD și susțin tezele 24946 persoane, pentru SUA - 420 IOD și 56309 teze de doctorat susținute anual [4]). Dintre instituțiile organizatoare de doctorat din RM, doar în 9 numărul de persoane care elaborează teze de doctorat depășește numărul 100. În acestea din urmă se elaborează în total 3301 teze de doctorat, 75,18 % din totalul de teze care se elaborează în RM, la celelalte 40 de IOD revenind doar 24,82 % din teze în curs de elaborare. Numărul prea mare de instituții organizatoare de doctorat, moștenit de la regimul anterior, face mai puțin eficient sistemul de pregătire și atestare a cadrelor științifice. Suntem de acord cu opinia unor experți străini, că în condițiile actualei fragmentări a studiilor prin doctorat o opțiune pentru RM ar fi dezvoltarea școlilor doctorale în baza unor cooperări între IOD existente [5], deoarece numai în acest mod IOD ar putea să beneficieze de avantajele cooperării, testate în detalii pe plan internațional:

- reunirea diferitelor discipline într-un domeniu de studiu specific;
- promovarea pe larg a interdisciplinarității în abordarea problemelor complexe de cercetare;
- pregătirea doctoranzilor pentru piața muncii prin încheierea de contracte și parteneriate cu actori socio-economici;
- sporirea posibilităților de mobilitate, de colaborare internațională și interinstituțională;
- o monitorizare mai riguroasă a rezultatelor la învățătură și o asigurare mai bună a calității studiilor;
- prestarea eficientă a unor servicii doctoranzilor.

În total în instituțiile organizatoare de doctorat din Republica Moldova la 1.01.2013 erau în curs de elaborare 4391 teze de doctorat (dintre care 279 (6,4 %) de doctor habilitat). Dintre persoanele care elaborează teze de doctorat 2472 (56,3 %) sunt femei, proporția cărora variază de la un domeniu la altul în dependență de specificul domeniului, cu siguranță putem spune, că în RM în domeniul științei femeile nu sunt discriminate.

Din totalul de 4391 de teze de doctorat care se elaborează în republică, 3339 (76,04 %) sunt elaborate în instituțiile de învățământ superior, fapt care vine în sprijinul ideii de a dezvolta studiile prin doctorat într-un număr restrâns de instituții organizatoare de doctorat, din rândul instituțiilor de învățământ superior, celelalte participând la procesul de pregătire a cadrelor științifice cu potențialul lor uman, logistic și tehnic, prin asociere.

O problemă majoră prezintă repartitia dezechilibrată a tezelor pe domenii științifice: șt. fiz-mat - 245 (5,6%); chimie - 68 (1,6%); biologie - 211 (4,8%); geologie - 16

(0,4%); tehnică - 326 (7,4%); agricultură - 83 (1,9%); istorie - 143 (3,3%); economie - 918 (20,9%); filosofie - 36 (0,8%); filologie - 294 (6,7%); geografie - 55 (1,3%); drept - 700 (15,9%); pedagogie - 482 (11,0%); medicină - 404 (9,2%); farmacie - 6 (0,1%); medicina veterinară - 10 (0,2%); studiul artelor - 48 (1,1%); arhitectură - 10 (0,2%); psihologie - 138 (3,1%); sociologie - 37 (0,8%); politologie - 121 (2,8%); administrare publică - 40 (0,9%).

Nomenclatorul de specialități în vigoare până în martie 2013 cuprindea 349 de specialități dintre care la 201 specialități se elaborau teze prin doctorat. Începând cu aprilie 2013 a intrat în vigoare un nou *Nomenclator al specialităților științifice* (elaborat în baza manualului Frascati), care conține 6 domenii, 37 ramuri, 110 profiluri și 399 de specialități științifice. Conform noului nomenclator, cifrele repartiției tezelor de doctorat aflate în elaborare după grupurile de domenii (fig. 1), la fel demonstrează că știința și pregătirea cadrelor în RM urmează mai degrabă unor tradiții și mode, decât unor priorități.

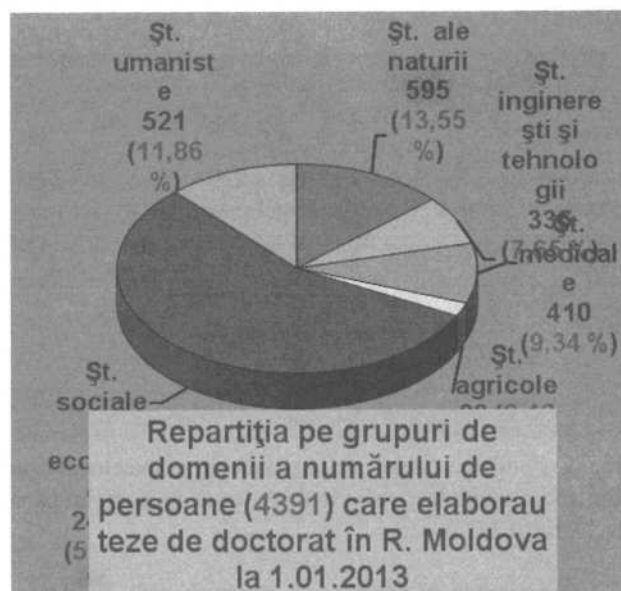


Fig. 1. Repartiția pe grupuri de domenii a numărului de persoane care elaborau teze de doctorat în R. Moldova la 1.01.2013.

Drept argument a dezechilibrului, poate servi comparația cu repartitia numărului de cercetători ce activau în Federația Rusă în 2005 după grupuri de domenii științifice (puțin deosebite de cele menționate mai sus): 1. științe medicale - 4,0%; 2. științe ale naturii - 23,4%; 3. științe inginerești - 63,8%; 4. științe agricole - 3,5%; 5. științe sociale - 5,3% [6, p. 7] și cu repartitia numărului de cercetători ce activau în SUA în 2012 după grupuri de domenii: 1. științe ale vieții - 4,1%; 2. științe ale naturii - 4,7%; 3. științe inginerești - 25,9%; 4. matematică și tehnologii informaționale - 56,9%; 5. științe sociale - 8,4% [6, p.8]. CNAA a atenționat nu o dată comunitatea științifică și organele decizionale privind necesitatea dezvoltării științei după priorități, în

mod deosebit în ceea ce privește securitatea alimentară, cea energetică, medicală, ecologică și informațională [7], de asemenea, conservarea și îmbunătățirea fondului genetic agricol.

Una din cauzele importante ale atractivității scăzute a studiilor doctorale și a numărului redus de doctoranzi în Republica Moldova este *finanțarea slabă a studiilor doctorale*. Bursa medie a doctorandului în anul 2012 a fost de 767 lei [8], care, evident, este insuficientă pentru asigurarea unor condiții adecvate de trai și este mult sub nivelul venitului unui doctorand din țările UE. În același timp, cea mai mare parte dintre doctoranzi își plătește de sine stătător studiile. Singura sursă suplimentară de finanțare destinată doctoranzilor o reprezintă bursele de excelență ale Guvernului (2500 lei lunar) și bursele nominale (2000 lei lunar), de care beneficiază anual 20 și, respectiv, 7 doctoranzi [9]. Chiar și în pofida valorii relativ mici ale acestor burse, mecanismul de eficientizare a studiilor s-a dovedit a fi unul eficient, beneficiarii acestei burse înregistrând o rată de susținere a tezelor mult peste medie (fig. 2).

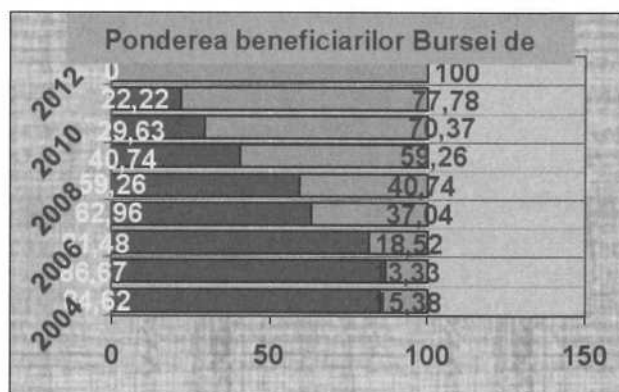


Fig. 2. Ponderea beneficiarilor Burselor de excelență și ai Burselor nominale care au susținut tezele de doctorat până la 1.01.2013 (%).

Participarea în proiecte de cercetare este problematică pentru doctoranzi, conform unui sondaj realizat de CNAA doar 31,8% dintre doctoranzii chestionați participă în granturi naționale [10], deși AȘM a stabilit cote obligatorii pentru cercetătorii sub 35 ani în echipele proiectelor. Granturile destinate tinerilor cercetători sunt mai ușor de obținut de către doctoranzi, însă în ultima perioada finanțarea acestora s-a redus. În plus, dacă la început (anii 2007-2008) erau acordate și granturi individuale (doctoranzii putând efectua cercetări la tema tezei), ulterior au devenit eligibile doar colectivele de cercetători, care pot să includă și persoane cu grade științifice mai în vârstă. În felul acesta, tematica proiectului poate să nu fie în legătură strânsă cu tema tezei.

În condițiile subfinanțării, mulți doctoranzi se văd nevoiți să consacre o parte din timpul destinat cercetării altor munci, pentru a-și asigura condițiile de viață. Acest fapt explică numărul mare de doctoranzi cu frecvență redusă și de competitori (persoane care elaborează teze de sine stătător), precum și durata mare de timp care trece de la absolvirea doctoratului până la susținerea tezei. Po-

sibilitățile reduse de acces la surse financiare, de participare la evenimente științifice internaționale, infrastructura învechită a cercetărilor, cauzată de subfinanțare, au drept consecință calitatea redusă a cercetărilor doctorale.

Problemele financiare se datorează și *implicării slabe a antreprenoriatului în procesul de pregătire a cadrelor științifice*, fapt care nu permite doctoranzilor posibilitatea de ași petrece o parte din timp în industrie sau în alte sectoare relevante ale economiei, pentru a obține deprinderile de lucru necesare viitorului loc de muncă. De aceea, majoritatea persoanelor care susțin tezele de doctorat își continuă activitatea în învățământ sau educație. Numărul celor care pleacă în sectorul privat pentru a-și implementa cunoștințele obținute în timpul doctoratului este nesemnificativ. Persoanele din domeniul afacerilor și politiciii care susțin teze de doctorat, o fac mai mult cu scopul de a-și spori prestigiul social, decât de a obține anumite competențe utile pentru activitățile cotidiene.

Supervizarea și evaluarea, rolul cărora este recunoscut drept crucial în Europa, se pare că necesită îmbunătățiri și pe plan național, reieșind din următoarele fapte înregistrate: lipsa monitorizării adecvate a activității conducătorului de doctorat; exigență slabă și formală la examenele de doctorat și la atestarea anuală a doctoranzilor și promovarea în anul următor de studii (o măsură ar fi nu ex-matricularea doctoranzilor care nu îndeplinesc programul de studiu, ci suspendarea aflării acestora în doctorat până când nu s-or conforma exigențelor necesare), aprobarea fără mari discuții a temelor de doctorat și a conducătorilor științifici. Conform datelor sondajelor efectuate de CNAA 26,2% dintre doctoranzii chestionați susțin că discută cu conducătorii de doctorat o dată în lună, iar 13,1% o dată în câteva luni [10], date care concordă cu răspunsurile date la aceeași întrebare de către conducătorii de doctorat, o dată în lună – 29,4% și o dată în câteva luni – 7,6% [11], deși în conformitate cu normele legale conducătorii de doctorat ar trebui să lucreze cu doctoranzii în medie două ore pe săptămână. În vederea întăririi componentei de supervizare a studiilor doctorale, CNAA a aprobat un „Regulament privind abilitarea cu dreptul de conducător (consultant) de doctorat (postdoctorat)”, în care au fost sporite cerințele față de conducătorii de doctorat și lărgite drepturile, precum și un *Registru al conducătorului de doctorat*, în care să se ducă evidența lucrului executat de conducător cu doctorandul pe care îl îndrumă. Totodată, rămâne deschisă dilema, e de ajuns un conducător de doctorat sau mai mulți pentru fiecare doctorand. Această dispută este prezentă și în țările europene, unde tot mai des doctorandul este ghidat de o întregă echipă de îndrumători. Pentru început probabil că ar fi util să experimentăm în Republica Moldova introducerea rolului de asistent de conducător, cu atât mai mult că pentru această modalitate de întinerire a conducătorilor de doctorat s-au pronunțat 55,9% dintre participanții la sondajul cu conducătorii de doctorat [11].

O altă deosebire de țările europene ține de *diversitatea studiilor doctorale*. În Republica Moldova există numai un tip de doctorat – științific, chiar dacă se susțin multe teze în unele domenii, care au mai puține elemente științifice în înțelesul strict al cuvântului. Se simte necesitatea introducerii doctoratului profesional (vocațional), dar și a unor programe doctorale comune cu țările europene.

Internaționalizarea procesului de pregătire a cadrelor este de o importanță majoră pentru o țară cu posibilități reduse în vederea promovării unui spectru larg de cercetări și de amploare, CNAA depunând eforturi pentru stimularea mobilității doctoranzilor, interacțiunii sistemului național de pregătire și atestare a cadrelor științifice cu sistemele similare din alte țări. Aproximativ 13,6% dintre persoanele care au susținut tezele de doctorat în Republica Moldova în perioada anilor 1993–2012 (în total 515 persoane) sunt cetățeni străini, din 39 țări ale lumii. Cetățenii străini vin să studieze în RM în toate domeniile științei, preponderență având domeniile pedagogiei, dreptului și economiei. Tot în această perioadă, 543 de cetățeni ai RM au obținut grade științifice în 14 țări ale lumii (circa 14,3% din numărul total de persoane care au obținut grade științifice). Aceste cifre se încadrează în diapazonul 10 – 20 %, în care se află țări ca Austria, Belgia, Germania, Rusia și Suedia, în Franța și Marea Britanie acest indice depășește 30 % [12, p.29], în SUA este de circa 30 - 35 % [13]. Totodată, pentru asigurarea calității studiilor, CNAA atrage o atenție sporită procesului de antrenare în procesul de expertizare a tezelor de doctorat a experților străini. Pe parcursul ultimilor 6 ani, 2007 – 2012, CNAA a implicat în procesul de expertizare a tezelor de doctorat 637 specialiști străini din 14 țări ale lumii, 213 în calitate de membri ai consiliilor științifice specializate și 424 în calitate de referenți oficiali.

Concluzii

Privite prin prisma politicilor UE în domeniu, cele mai importante probleme ale sistemului național de pregătire a cadrelor științifice sunt: finanțarea slabă; dezvoltarea disproporționată a domeniilor științifice, neținându-se cont de prioritățile naționale; dificultatea de a asigura o masă critică a unor parametri în domeniu; slaba implicare a sectorului privat și slaba cooperare a instituțiilor pe plan local și internațional în procesul pregătirii cadrelor prin doctorat.

În acest context, se impune:

- creșterea numărului doctoranzilor, având în vedere necesitatea asigurării echilibrului domeniilor și corespunderii numărului acestora necesităților economice și sociale ale țării;
- creșterea alocațiilor pentru un doctorand și introducerea granturilor doctorale;
- aprobarea cadrului legislativ pentru a concentra studiile în școli doctorale;
- antrenarea sectorului privat în pregătirea cadrelor științifice;
- racordarea programelor de studii doctorale la cele europene.

Considerăm că pregătirea cadrelor științifice prin doctorat și postdoctorat urmează a se realiza în cadrul instituțiilor de învățământ superior (care au tradiții și capacități în: a conserva cunoștințe și deprinderi; a transfera cunoștințe și deprinderi; a genera cunoștințe și deprinderi; a asigura doctoranzilor un mediu cultural adecvat și condiții de cazare, poate operativ influența spre bine verigile inferioare de învățământ), prin cooperare cu instituțiile de cercetare (veriga cea mai sensibilă la noutățile

academice, la cercetările prioritare ale științei naționale și internaționale), precum și cu diverși factori economici (această componentă a viitoarelor consorții fiind mai sensibilă la cerințele pieții muncii și având menirea de a sprijini financiar învățământul de calitate din țară).

Bibliografie

1. Salzburg principles. Bologna seminar „Doctoral programmes for the European knowledge society. Salzburg, 3-5 February 2005 - http://www.eua.be/eua/jsp/en/upload/Salzburg_Report_final.1129817011146.pdf (vizitat - 25.04.2013).
2. Salzburg II Recommendations. European universities' achievements since 2005 in implementing the Salzburg Principles. EUA, 2010 - http://www.eua.be/Libraries/Publications_homepage_list/Salzburg_II_Recommendations.sflb.ashx (vizitat - 25.04.2013).
3. Report of Mapping Exercise on Doctoral Training in Europe „Towards a common approach” . European Commission, 27 June 2011 - http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/research_policies/Report_of_Mapping_Exercise_on_Doctoral_Training_FINAL.pdf (vizitat - 25.04.2013).
4. Cașter V., Holban I. Pregătirea cadrelor științifice în Republica Moldova în perioada 1993 – 2011 în oglinda datelor statistice. Materialele Conferinței Internaționale Științifico-Practice „Creșterea economică în condițiile globalizării”. IEFIS, Chișinău, 18 – 19 octombrie 2012.
5. Study on the organisation of doctoral programmes in EU neighbouring countries: Moldova. Technopolis Group, 2010 - http://ec.europa.eu/education/external-representation-programmes/doc/doctoral/moldova_en.pdf (vizitat - 30.04.2013).
6. Semionov E.B. Человеческий капитал в российской науке - <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/430ab8221606c06ec3257583002c9aef> (vizitat - 30.04.2013).
7. Cașter V., Perju V., Holban I. Specialists Preparing for PhD and DSC Degrees in Information Security. Proceedings of International Conference on Information Technologies and Security, Chișinău, 15 – 16 October 2012, p. 374 – 382.
8. Raportul privind activitatea CSSDT și rezultatele științifice principale obținute în sfera științei și inovării în anul 2012. AȘM, 2013, 298 p.
9. Cu privire la acordarea Bursei de excelență a Guvernului și Bursei nominale (pe domenii) pentru doctoranzi pe anul 2013. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.994 din 26.12.2012. În: Monitorul Oficial Nr. 273-279, art. 1070.
10. Cașter V., Holban I. Mic sondaj al opiniilor doctoranzilor față de studiile prin doctorat. In: Intellectus, nr.3, 2012, p. 67–75.
11. Cașter V., Holban I. Mic sondaj al opiniilor conducătorilor de doctorat față de studiile prin doctorat. În : Intellectus, nr.4, 2012, p. 67–75.
12. Lobanova Л. С. Системы подготовки научных кадров в европейских странах и Украине: сравнительный анализ в контексте формирования Единого европейского образовательного и научного пространства. НАНУ, Киев, 2010, 100с.
13. NSF/NIH/USED/USDA/NASA, 2009, Survey of Earned Doctorates.